

ЕВОЛЮЦІЯ ПРОЦЕСІВ ІНТЕГРАЦІЇ В УКРАЇНІ

Розвиток інтеграційних процесів, формування інтегрованих об'єднань відбувається у відповідності з дією певних історичних та об'єктивних економічних тенденцій під впливом різноманітних факторів: обмеження індивідуальних зобов'язань ціною обмеження індивідуальних прав, зростання економічної могутності об'єднаного капіталу за рахунок об'єднання індивідуальних капіталів і зменшення впливу «особистого чинника» тощо.

Ключові слова: інтеграція, інтеграційні процеси, інтегровані об'єднання.

Развитие интеграционных процессов, формирование интегрированных объединений происходит в соответствии с действием определенных исторических и объективных экономических тенденций под воздействием разнообразных факторов: ограничение индивидуальных обязательств ценой ограничения индивидуальных прав, роста экономического могущества объединенного капитала за счет объединения индивидуальных капиталов и уменьшение влияния "личного фактора" и тому подобное.

Ключевые слова: интеграция, интеграционные процессы, интегрированные объединения

Development of integration processes, forming of computer-integrated associations, takes place in accordance with the action of certain historical and objective economic tendencies under act of various factors: limiting to of individual obligations the cost of limitation of individual rights, height of economic power of the incorporated capital due to the association of individual capitals and diminishing of influence of the "personal factor" and others like that.

Keywords: integration, integration processes, integration associations.

Постановка завдання. Сучасні умови розвитку світового господарства, інтенсифікація економічних процесів всередині держави, посилення світової та національної конкуренції визначають об'єктивну необхідність адаптації організаційно-економічного механізму господарюючих суб'єктів до нових умов ведення бізнесу. Підвищення ефективності діяльності підприємств в сучасних умовах господарювання можливе за рахунок активізації внутрішнього потенціалу, оптимізації взаємодії між учасниками виробничого процесу, що призводить до виникнення стійких інтеграційних зв'язків між підприємствами та створення нових інтегрованих господарських структур.

В умовах глобалізації економіки під впливом загальносвітових закономірностей відбувається трансформація форм господарювання і в Україні, перерозподіл власності та пошук найбільш ефективних організаційних форм функціонування бізнесу. Роздержавлення власності, процеси приватизації зумовили створення різновидів об'єднань суб'єктів господарювання (корпорацій).

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблеми корпоративного управління, функціонування акціонерних товариств та інтегрованих об'єднань досліджували такі вчені-економісти, як: О. І. Амоша, Я. Г. Берсуцький, І. А. Бланк, С. В. Богачов, В. М. Геєць, В. І. Голіков, П. В. Дем'яненко, Л. І. Дмитриченко, Л. Є. Довгань, В. А. Євтушевський, Г. В. Козаченко, М. В. Мельникова, Г. В. Назарова, Г. С. Одинцова, В. В. Пастухова, А. А. Пересада, Ю. Є. Петруня, А. С. Поважний, С. А. Румянцев, І. Л. Сазонець, Л. М. Савчук, М. В. Сірош, Н. П. Тарнавська, М. Г. Чумаченко, О. М. Ястремська та інші. Завдяки проведеним ними дослідженням створена теорія корпоративного управління, розроблені практичні рекомендації на рівні економіки України й окремих акціонерних товариств.

Основою становлення та розвитку корпоративних відносин в Україні стали ґрунтовні праці іноземних авторів, що розкрили фундаментальні процедури об'єднання суб'єктів господарювання та основи корпоративного управління. До них можна віднести вчених С. Авдашеву, А. Александера, Г. Антонова, Р. Брейлі, Е. Бріггема, І. Владимірову, У. Гордона, А. Кульмана, С. Майєрса, Дж. Стигліца, Дж. Фабоцці, У. Шарпа, Б. Шнейдера, та інших.

Невирішені складові проблеми. Еволюція процесів інтеграції в Україні та світі відбувається у відповідності з дією певних історичних та об'єктивних економічних тенденцій під впливом різноманітних факторів, що потребують ґрунтовного дослідження.

Цілі статті. Визначення особливостей етапів розвитку інтеграційних процесів в Україні.

Викладення основного матеріалу. На сучасному етапі розвитку ринкових систем все більшого значення набуває інтеграція виробничих та переробних підприємств, банків, інвестиційних та страхових компаній шляхом створення нових організаційних структур бізнесу – інтегрованих об'єднань, що виникають на основі масштабної концентрації виробництва та капіталу. Як вже зазначалося, метою створення об'єднання виступає як спільне вирішення конкретних задач (проектів), так і підвищення ефективності використання матеріальних, фінансових та інших ресурсів, організація спільної діяльності, акумуляція знань та інформації, спеціалізація та кооперування, а також проведення інших заходів виробничого, комерційного чи природоохоронного характеру (утримання та/або розширення ринків, оптимізація податків, формування грошових потоків тощо).

Створення інтегрованих об'єднань сприяє насиченню ринків товарами різноманітного асортименту та дозволяє більш повно використовувати переваги територіального і галузевого розподілу праці. Україна має можливість для економічного зростання за рахунок використання переваг внутрішньої (регіональної та міжрегіональної, галузевої та міжгалузевої) та зовнішньої (міждержавної) інтеграції продуктивних сил, розширення асортименту товарів на внутрішньому та міжнародних ринках.

Проте, необхідно зазначити, що окрім об'єктивних вимог та світових тенденцій в Україні є специфічні обставини, що активізують інтеграційні процеси в промисловості та інших секторах економіки. Створення великих інтегрованих структур у вітчизняній промисловості обумовлене не лише ринковою самоорганізацією економічної системи в перехідний період 90-х років ХХ ст. На формування інтегрованих структур в українській економіці перехідного періоду впливала спадковість радянської планово-адміністративної системи управління з практикою створення виробничих, торговельно-виробничих, науково-виробничих об'єднань, агропромислових комплексів, державних виробничих об'єднань, територіально-виробничих комплексів.

У радянський період інтеграційні процеси у виробництві мали свою специфіку. Упродовж цього історичного періоду робилися спроби впровадити різного роду об'єднання, комбінати, комплекси й інші форми територіальної та галузевої організації виробництва з метою раціонального використання ресурсів і отримання народногосподарського ефекту. Проте, при об'єднанні підприємств використовувалися планово-адміністративні методи, взаємозв'язки між підприємствами встановлювалися та регулювалися плановою системою, а не безпосередніми

учасниками. Підприємства були тісно інтегровані з керуючими адміністративними органами (вертикальні відношення), а горизонтальні зв'язки з іншими підприємствами були досить слабкими.

У радянській економіці були створені великі, «гігантські» підприємства. Мотивами такої організаційної інтеграції були прагнення не лише забезпечити економію на масштабі, але і полегшити планування та контроль: простіше планувати дії незначної кількості великих підприємств, ніж значно більшої кількості малих. Тому, коли в ході реформування радянської економіки багато коопераційних зв'язків було зруйновано, економіка виявилася в глибокій кризі. Проте був накопичений певний досвід економічної організації виробництва.

Уперше термін «виробничий комплекс» використав М. М. Колосовський [6]. На основі вивчення структурного різноманіття господарських комплексів вчений виявив повторювані, схожі комбінації тих або інших виробничих процесів, означив однотипні, хоча і абсолютно різні, поєднання виробництв у різноманітних галузях та регіонах.

Типову, стійко існуючу сукупність виробничих процесів, що взаємообумовлено виникають навколо основного процесу для даного виду енергії та сировини, М. М. Колосовський визначив як «енерговиробничий цикл» [6]. Кожен цикл розвивається на базі того або іншого поєднання сировинних і паливно-енергетичних ресурсів та включає увесь комплекс процесів – від видобутку та збагачення сировини до отримання усіх видів продукції, які можна виробляти на місці, виходячи з наближення виробництва до джерел сировини, палива і енергії та раціонального їх використання.

Ідеї типізації виробничих процесів ініціювали розробку концепції територіально-виробничих комплексів, які потім широко використовувалися і як категорія планування, і як форма територіальної організації виробництва.

І хоча, як вже відзначалося, управління територіально-виробничими комплексами здійснювалося планово-адміністративними методами, була відсутня конкуренція, а ефективність визначалася мінімізацією приведених витрат та терміном окупності капітальних вкладень, був накопичений позитивний досвід щодо розвитку вертикальних й горизонтальних коопераційних зв'язків, комплексному використанню сировини, освоєнню нових територій.

Пізніше, в перші роки перебудови з'явилися інші організаційні форми виробництва: виробничі об'єднання, науково-виробничі об'єднання, міжгалузеві науково-технологічні комплекси, завданнями формування яких були забезпечення інтеграції науки та виробництва в цілях подолання технологічної відсталості промислових підприємств й активізації інноваційної діяльності.

В економіці України, починаючи з 70-х років ХХ ст., формувалися об'єднання різного типу практично в усіх галузях, відображаючи загальносвітову тенденцію до інтеграційних процесів. Централізовано керовані, включені в загальнодержавну систему планування, ці організації були позбавлені можливостей самостійно визначати не тільки види об'єднань, їх структуру, компетенцію окремих підрозділів та виконавців, а й зовнішні зв'язки з постачальниками та споживачами.

Економічна реформа, яка базувалась на двох моделях госпрозрахунків та Законах СРСР «Про державне підприємство (об'єднання)» 1987 року [2, ст. 385] та «Про підприємства в СРСР» 1990 року [3], розширили самостійність підприємств, підвищили роль трудових колективів, сприяли опануванню та впровадженню в практику господарювання окремих внутрішніх економічних механізмів в розвитку об'єднань та включених до їх складу окремих підприємств.

Період становлення незалежності України характеризується процесом трансформації існуючих підприємств у ринково-орієнтовані об'єкти. При цьому значно зменшується роль централізованого управління, виникають організації з недержавними формами власності (інвестиційні, трастові та страхові компанії, приватні пенсійні фонди), які мали змогу здійснити акумуляцію капіталу. За рахунок цього планувалося здійснити сприяння розвитку корпоративних відносин в економіці України, провести реструктуризацію діючих і підтримку створення нових підприємств.

Необхідно відзначити, що кожен період становлення ринкових відносин та розвитку інтеграційних процесів в Україні має свої особливості.

На початку 90-х років XX ст. в країні спостерігалися дезінтеграційні тенденції: відбувалися процеси розпаду налагоджених зв'язків, ліквідації крупних виробничих інтегрованих систем, що пов'язано з руйнуванням економічних відносин, які склались під час існування Радянського Союзу, що призвело до знищення значної кількості підприємств.

Подальший розвиток інтеграційної взаємодії суб'єктів господарювання та створення різноманітних об'єднань було обумовлене приватизацією та корпоратизацією. Системні перетворення зруйнували існуючі виробничо-технологічні зв'язки між підприємствами та обумовили необхідність контрактних відносин. Втрата керованості, падіння попиту та обсягів виробництва, нестача інвестицій й оборотних коштів, скорочення державних замовлень та невизначеність перспектив розвитку зумовили необхідність пошуку нових форм кооперації та інтеграції. Зміни кон'юнктури ринку примушують підприємства об'єднуватися, щоб мати можливість розширювати обсяги та асортимент продукції, диверсифікувати ризик.

До об'єднання у великі структури підприємства спонукали й такі специфічні чинники як необхідність відновлення зруйнованих виробничо-технологічних зв'язків (реінтеграція) й структурної перебудови виробництва, що неможливо без координації діяльності усіх ланок технологічного ланцюга та залучення значних фінансових ресурсів, а також зростання трансакційних витрат в результаті зміни характеру взаємин між підприємствами в ході економічної реформи. Об'єднання підприємств, що випускають аналогічну продукцію (горизонтальна інтеграція), створювалися не лише для конкуренції на світових ринках, але й для створення формальних рамок розділу внутрішніх ринків.

Проте, необхідно відзначити, що формування корпоративного сектора в Україні тісно пов'язане з процесом приватизації. До 1995 р. акціонування в Україні проходило низькими темпами: за перші три роки приватизації на базі державних підприємств було створено близько 3 тис. відкритих акціонерних компаній. Таке положення пояснювалося, в першу чергу, відсутністю системи фінансового посередництва, зокрема інвестиційних фондів, без яких, в умовах відсутності інформації про створювані акціонерні товариства, масова приватизація неможлива [10-11].

У січні 1995 р. в Україні почалася реалізація програми масової сертифікатної приватизації. Разом із трудовими колективами доступ до об'єктів приватизації дістали всі верстви населення. Реалізація права власності у вигляді приватизаційного майнового сертифікату громадянами України здійснювалася як шляхом підписки на акції підприємств, що підлягали приватизації, так і через широку мережу створених для цих цілей сертифікатних аукціонів. За два роки, починаючи з січня 1995 р., на базі державних підприємств було організовано більше 5 тис. відкритих акціонерних товариств – удвічі більше, ніж за перші три роки приватизації. Всього в процесі

приватизації до початку 1997 р. змінили форму власності близько 48 тис. об'єктів, було створено понад 30 тис. господарських товариств, зокрема близько 9 тис. акціонерних [5; 7-8; 10-11].

Але сертифікатна приватизація не змогла забезпечити ефективної структуризації відношень власності, формування відповідального власника, який би опікувався долею своєї власності не стільки орієнтуючись на короткострокову прибутковість, скільки збереженням її, як такої, у довгостроковій перспективі, нарощуючи капітал. Для реалізації своїх довгострокових інтересів власник має володіти достатнім обсягом фінансових ресурсів, з метою створення ринково-орієнтованого підприємства, яке здатне здійснювати ефективну інвестиційну діяльність, реструктуризацію виробництва з метою підвищення конкурентоздатності продукції та підприємства в цілому.

До основних проблем першого етапу створення інтегрованих структур в Україні можна віднести проблеми, що пов'язані із законодавчими прогалинами, які існували в законодавстві в момент першої хвилі приватизації, відсутністю досвіду як створення, так і управління корпораціями, проходженням приватизації та корпоратизації поза межами існуючого правового поля. Все населення України теоретично отримало рівний доступ до національних засобів виробництва через приватизаційні майнові сертифікати. Реально ж в силу як об'єктивних, так і суб'єктивних причин, не кожен українець, ставши власником приватизаційного сертифікату, зміг скористатись можливістю реалізації власних майнових прав.

Особливий інтерес для аналізу тенденцій формування корпоративного сектора в Україні має розгляд способів приватизації, що використовувались. Значне місце у формуванні корпоративного сектора економіки займав викуп підприємства товариством покупців.

Товариство покупців – тимчасове юридичне утворення, що створювалося з метою проведення колективної приватизації об'єкта. Після проведення приватизації об'єкта товариство покупців трансформувалося в одну із організаційно-правових форм, передбачених Законом України «Про Господарські товариства». У такий спосіб відбувався не тільки процес роздержавлення державного підприємства (як правило об'єкта малої приватизації), але і створювалося нове господарське товариство. У результаті така схема була спрощена і приватизація об'єктів трудовими колективами здійснювалася через попередньо створені господарські товариства. Аналогічним способом при викупі орендного підприємства трудовим колективом утворювалася нова юридична особа корпоративного типу. Цей спосіб приватизації застосовувався як у малій приватизації, так і для великих промислових структур.

Для інших об'єктів основним способом приватизації було акціонування, основні елементи якого – пільгова підписка на акції, проведення сертифікатних аукціонів. У результаті проведення пільгової підписки, продажу частини акцій, що залишилися, створювалися корпорації (часто з державною часткою в акціонерному капіталі). Такі способи приватизації як продаж на аукціоні, продаж на комерційному або некомерційному конкурсі та ряд інших, передбачали участь у цьому процесі вже існуючих комерційних, виробничих структур і нові юридичні особи при цьому, як правило, не створювалися [11].

Значні масштаби безоплатної приватизації призвели до унеможливлення ефективного корпоративного управління. Серед причин, що викликали на ці процеси стали: відсутність реальних інвестицій при створенні корпорацій; відсутність

відчуття реального власника; розпорошеність акціонерного капіталу серед великої кількості власників; неприйняття дрібних акціонерів як власників, які претендують на віддачу вкладених коштів; відсутність реального впливу дрібних акціонерів на управлінські рішення тощо.

Макроекономічні проблеми корпоративного управління викликані переважно недосконалістю законодавчої бази створення корпорацій та економічною і політичною ситуацією, яка склалась в країні на той час. Через відсутність відповідного досвіду законодавче поле країни було сформовано таким чином, що не всі проблеми корпоратизації власності знайшли законодавче вирішення. Це викликало ряд порушень як при створенні корпорацій, так і при зміні власників. Відсутність ринкової інфраструктури стала причиною низки проблем, пов'язаних із корпоративною власністю та корпоративним управлінням. Насамперед, це порушення прав власників приватизаційних сертифікатів, в результаті чого виник тіньовий ринок обігу приватизаційних майнових сертифікатів. Така ситуація дала можливість викупу об'єктів приватизації за рахунок великих пакетів, скуплених за безцінь у населення, приватизаційних майнових сертифікатів [7-9].

Друга хвиля інтеграції (1997-2000 рр.) пов'язана з постприватизаційним періодом, формуванням (накопиченням та централізацією) національного приватного капіталу, реструктуризацією підприємств та антикризовим менеджментом. Реструктуризація підприємств, що опинилися у глибокій економічній кризі, шляхом застосування механізму банкрутства, варто розглядати як діючу форму перерозподілу суспільного національного капіталу з метою більш ефективного його використання.

До особливостей даного етапу необхідно віднести:

По-перше, якщо в період масової приватизації пріоритетним напрямом були темпи приватизації, то стосовно стратегічних об'єктів пріоритетним стає індивідуальний підхід, основу якого складає ретельна підготовка підприємства до акціонування і пошук найбільш вигідних інвесторів, які мають довгостроковий інтерес до об'єкту приватизації. Продаж пакетів акцій високоефективних і найпривабливіших для інвесторів підприємств здійснювався на конкурсній основі через міжнародні торги. Змінився і механізм приватизації з переходом від сертифікатної, неінвестиційної за своїм характером приватизації, до приватизації інвестиційного характеру.

По-друге, в цей період найбільш швидкими темпами формується корпоративна власність у сфері малого та середнього бізнесу. Найбільш розповсюджені організаційно-правові форми малих підприємств – товариство з обмеженою відповідальністю й акціонерне товариство. Основою формування корпоративних структур у малому бізнесі є значні темпи роздержавлення, які властиві таким сферам економіки як оптова і роздрібна торгівля (включаючи торгівлю автомобілями і технічне обслуговування та ремонт автомобілів), готелі і ресторани, сільське господарство, рибальство і лісове господарство, операції з нерухомістю, передача приміщень в оренду, колективні, суспільні і особисті послуги. Саме у цих сферах діяльності найбільша кількість об'єктів змінила форму власності.

По-третє, наслідком роздержавлення економіки стали істотні зрушення в структурі української економіки. Не дивлячись на досягнення ряду кількісних показників, процес реформування власності не призвів до зростання ефективності. Аналіз роботи приватизованих підприємств показує, що в післяприватизаційний період економічна ефективність, як правило, залишається на тому ж рівні, що і до приватизації. Саме тому, реструктуризацію підприємств, що опинилися у глибокій

економічній кризі, шляхом застосування механізму банкрутства, варто розглядати як діючу форму перерозподілу суспільного капіталу з метою більш ефективного його використання.

По-четверте, високі темпи інфляції та відсутність адекватних дій держави з переоцінки майна підприємств зробили можливим придбання об'єктів приватизації за заниженою вартістю, яка в десятки разів була нижчою за реальну вартість. Інститут оцінки вартості об'єктів приватизації працював неефективно, тому ринкова вартість об'єктів, що приватизувались, майже ніколи реально не визначалась.

По-п'яте, багато диверсифікованих корпорацій формувалися через розміщення вільних грошових коштів – шляхом придбання найбільш перспективного бізнесу або ринково недооціненого зростаючого бізнесу, або інших підприємств, які продаються. Однією із головних цілей було досягнення стійкості інтегрованої структури за рахунок створення бізнес-портфеля, збалансованого з погляду життєвих циклів різних галузей і впливу ринкової кон'юнктури.

По-шосте, неефективна побудова взаємовідносин між державою та новими власниками стала причиною низки проблем, пов'язаних із наданням необґрунтованих пільг та гарантій створеним акціонерним товариствам, призначенням некомпетентних менеджерів на керівні посади тощо.

Також слід зазначити, що в кожній конкретній площині бізнесу є свої специфічні чинники, що обґрунтовують інтеграцію суб'єктів ринку. Наприклад, зростання попиту на банківські та страхові послуги, зближення раніше принципово різних секторів ринку – банківського та страхового – зумовили інтенсифікацію інтеграції компаній, що спеціалізуються на фінансовій діяльності.

Наступна хвиля інтеграції підприємств, яка триває й до сьогоднішнього дня, пов'язана з формуванням корпоративних відносин, зміцненням приватної власності, концентрацією, перерозподілом та структуризацією національного приватного капіталу, активізацією іноземного інвестування, взаємопроникненням корпорацій на ринки різних країн, поширенням економічної інтеграції та глобалізацією економіки.

Вважаємо за доцільне виділити наступні етапи, що мають свої особливості. Так, етап концентрації та перерозподілу національного приватного капіталу (до 2005 р.) характеризується приватизацією «великих» підприємств, рейдерством, придбанням активів з метою перепродажу, інтеграцією конгломератного типу. В період структуризації бізнесу (2006-2007 рр.) відбувався розпродаж непрофільних активів, виділення аграрних активів в окремі структурні бізнес-одиниці. Протягом 2008-2009 рр. спостерігається спад активності М&А, скорочення обсягів значних угод, зворотне поглинання (купівля раніше проданих активів), придбання конкурентів. На етапі перерозподілу та структуризації власності (по теперішній час) відбувається укрупнення корпорацій та конгломератна диверсифікація.

Загальна економічна криза, незавершеність реформування державного сектора економіки, відсутність достатніх обсягів фінансових ресурсів для здійснення необхідних заходів з оздоровлення підприємств, а також прямі зловживання є характерними для сучасного етапу розвитку економіки країни.

Більшість українських підприємств починали та продовжують своє реформування, знаходячись в умовах кризи. Високі темпи інфляції, згорання внутрішнього споживчого ринку, втрата зовнішніх ринків збуту продукції призвели до суттєвого скорочення обсягів виробництва, значних збитків діяльності, масового звільнення працюючих, зростання боргів тощо. Значна кількість підприємств (за

виключенням невеликої частки) – фінансово неспроможні, зі значними боргами; з низьким рівнем технічної бази (і, в наслідок свого фінансового стану, нездатні залучити інвестиції для впровадження новітніх технологій); з недоліками в менеджменті і освітньо-кваліфікаційним рівнем кадрів, що не відповідає сучасним вимогам тощо. Ключова проблема при цьому полягає в спроможності організацій у досить короткий час адекватно адаптуватись до нових умов господарювання.

Необхідно відзначити зміни в економічному середовищі, які вплинули на підвищення активності інтеграційних процесів, збільшення кількості угод злиття та поглинання не лише національних підприємств та компаній різних країн, але й транснаціональних корпорацій. До ключових чинників, що активізували інтеграційні процеси, сприяли злиттям та поглинанням компаній на цьому етапі, варто віднести [1]:

1. Процеси глобалізації світової економіки (для більшості компаній боротьба за виживання та розвиток в умовах глобального ринку стає найважливішим стратегічним чинником, що обумовлює активність інтеграції, посилення процесів трансграничного злиття та поглинання).

2. Всесвітня лібералізація економічних взаємовідносин, що знайшла віддзеркалення в міжнародному праві та в національному законодавстві країн (лібералізація режимів торгівлі та прямих іноземних інвестицій, економічна інтеграція на рівні регіонів й держав, діяльність СОТ, процеси приватизації в розвинених, перехідних країнах та країнах, що розвиваються, процеси дерегулювання тощо).

3. Лібералізація трансграничного руху капіталу (з'явилася можливість придбання корпоративних цінних паперів іноземцями, що сприяло фінансуванню інтеграції переважно на основі обміну акціями; відбулися зміни на ринках капіталу, активізувалися ринкові посередники та з'явилися нові фінансові інструменти; виникли принципово інші можливості для трансграничних позик і кредитів, депозитів в іноземній валюті та портфельних інвестицій; розвиток фондових ринків та підвищення міри ліквідності на ринку капіталів дозволяє компаніям мобілізувати значні фінансові кошти за допомогою банків та шляхом емісії облігацій тощо).

4. Зростаюча значущість науково-дослідної діяльності, підвищення ризиків у сфері досліджень та розробок, якісні технологічні зміни.

5. Зниження логістичних витрат, що привело до розширення ринків дії компаній, у тому числі й за національні межі (нові інформаційні технології дозволяють компаніям на відстані управляти виробничими контурами, що знаходяться за межами країни).

Основою для активізації інтеграційних процесів стало поєднання усіх згаданих ключових чинників. В той же час на активність процесів інтеграції дуже часто впливає наявність кризової ситуації. Так, в умовах кризи багато компаній, прагнучи уникнути погіршення фінансового стану та можливого банкрутства, розглядають можливість приєднання до успішнішого конкурента.

Проте, необхідно відзначити, що наслідки глобальної економічної кризи, які супроводжуються зростанням вартості кредитних ресурсів, викликають необхідність оптимізації бізнес-портфеля інтегрованих структур за рахунок продажу непрофільних активів, тобто на сучасному етапі також активізуються процеси дезінтеграції.

Проведене дослідження дало змогу визначити особливості етапів розвитку інтеграційних процесів в період становлення та розвитку ринкових відносин в Україні (див. таблицю).

Аналізуючи процес розвитку інтеграційних процесів та формування інтегрованих структур в Україні, необхідно зазначити, що на перших етапах формування ринкової економіки наукові стратегічні підходи, які стосуються угод на ринку злиття та поглинань, практично не мали відношення до вітчизняних компаній. Виключенням можна вважати лише формування вертикально інтегрованих сировинних ланцюгів, у більшості ж випадків активи придбавалися хаотично та безсистемно. Загальною для усіх інтеграційних угод, угод M&A була відсутність необхідності формувати стратегічний підхід до придбання бізнес-активу, що було обумовлено наступним: угоди, що проводилися, повністю не оплачувалися або застосовувалася негрошова форма оплати; отримувалися недооцінені бізнес-активи; через відсутність оцінок економічної доцільності придбання власники спочатку націлювалися на «викачування» активів; регіональна експансія в основному носила політичний характер.

В результаті на ринку злиттів і поглинань інвестиційні ресурси розподілялися та використовувалися неефективно, були відсутні стимули до капіталізації придбаного бізнесу. Ринок не здійснював свої функції повною мірою, що говорить про порушення цінового механізму ринку: ціна встановлювалася не під впливом попиту і пропозиції, а шляхом застосування «не грошових» схем розрахунку, завдяки політичним зв'язкам тощо.

Сучасний стан економіки та розвиток процесів глобалізації сприяли тому, що вітчизняні компанії сьогодні так чи інакше залучені в процеси формування інтеграційних процесів, розвиток ринку злиттів і поглинань. В даний час в Україні одним із головних шляхів розвитку корпоративних відносин стають сучасні фінансові механізми, які властиві для розвинутих економік: створення спільних підприємств, холдингових компаній, інтегрованих об'єднань тощо.

Висновки. Розглянувши особливості розвитку інтеграційних процесів в економіці України, формування українських корпорацій та різноманітних інтегрованих формувань, можна побачити, що вони створювалися як реакція на зміну законодавчого поля та економічних відносин. Передумовами виникнення об'єднань суб'єктів господарювання можна визначити прагнення індивідуального підприємця до зниження ризиків, рівня витрат і об'єму індивідуальної відповідальності (прагнення до обмеження своїх зобов'язань), з одного боку, і прагнення до збільшення економічного потенціалу, що розуміється як єдність фінансових, технологічних та інтелектуальних можливостей, – з іншого.

Індивідуальна форма підприємництва надає суб'єктам господарювання необмежені права при використанні майна, але також не обмежує його відповідальності за результати власних рішень. У поєднанні з несприятливими умовами зовнішнього середовища така ситуація примушує виробників об'єднуватися для сумісного досягнення економічних цілей.

Таблиця 1

Особливості етапів розвитку інтеграційних процесів в Україні

<i>Етапи розвитку інтеграційних процесів в Україні</i>	<i>Характеристика етапу</i>	<i>Специфічні чинники зовнішнього середовища, що активізують інтеграційні процеси</i>	<i>Основні мотиви, що обґрунтовують доцільність інтеграції та створення інтегрованих структур</i>
1	2	3	4
<p>Перша хвиля (з початку 90-х років XX ст. до 1997 року) інтеграції підприємств та створення різноманітних об'єднань.</p>	<p>До 1994-1995 рр. спостерігаються дезінтеграційні тенденції, процеси розпаду налагоджених зв'язків, руйнування економічних відносин, знищення значної кількості підприємств. У 1995-1997 рр. інтеграція обумовлена приватизацією та корпоратизацією. Сертифікатна приватизація. Мала приватизація. Зародження національного приватного капіталу. Формування інституту приватної власності</p>	<p>Руйнування господарських зв'язків, втрата керованості, падіння попиту та обсягів виробництва, нестача інвестицій і оборотних коштів, скорочення державних замовлень, зміна кон'юнктури ринку та невизначеність перспектив розвитку, не конкурентоспроможність підприємств, депресивний стан окремих секторів економіки, загроза банкрутства (кризи, кризового стану)</p>	<p>Необхідність відновлення зруйнованих зв'язків і структурної перебудови виробництва, розподіл внутрішнього ринку, встановлення контрактних відносин, можливість перепрофілювання виробництва, розширення обсягів та асортименту продукції, диверсифікація ризику</p>
<p>Друга хвиля інтеграції (1997-2000 рр.)</p>	<p>Інтеграція пов'язана з постприватизаційним періодом, реструктуризацією підприємств та антикризовим менеджментом. Формування (накопичення та централізація) національного приватного капіталу. Початок перерозподілу суспільного національного капіталу з метою більш ефективного його використання. Викуп акцій у трудового колективу менеджментом</p>	<p>Формування непрофільних активів (зближення принципів різних секторів економіки), загроза банкрутства (кризи, кризового стану), інвестиційна криза, структурні зрушення в економіці, що викликані роздержавленням, високі темпи інфляції та відсутність адекватних дій держави з переоцінки майна підприємств, наявність ринково недооціненого зростаючого бізнесу</p>	<p>Розподіл сфер впливу; реструктуризація промисловості (реструктуризація галузі); перепрофілювання виробництва; проведення гнучкої асортиментної політики відповідно до змін попиту; розміщення вільних грошових коштів шляхом придбання найбільш перспективного бізнесу або ринково недооціненого зростаючого бізнесу, досягнення стійкості інтегрованої структури за рахунок створення оптимального бізнес-портфеля, збалансованого з погляду життєвих циклів різних галузей і впливу ринкової кон'юнктури. Диверсифікація виробництва, економія, що обумовлена масштабами діяльності, мінімізація витрат, посилення зв'язків у галузі між суб'єктами господарювання, збереження керованості пріоритетними галузями</p>

Продовження табл. 1

1	2	3	4
<p>Третя хвиля інтеграції підприємств (з 2001 року по теперішній час)</p>	<p>Пов'язана з формуванням корпоративних відносин, зміцненням приватної власності, активізацією іноземного інвестування, взаємопроникненням корпорацій на ринки різних країн, поширенням економічної інтеграції та глобалізацією економіки.</p> <p>1 етап (до 2005 р.): відбувається концентрація та перерозподіл національного приватного капіталу, що характеризується приватизацією «великих» підприємств, рейдерством, купівлею з метою перепродажу, інтеграцією конгломератного типу.</p> <p>2 етап (2006-2007 рр.): структуризація бізнесу, розпродаж непрофільних активів, виділення аграрних активів в окремі структурні бізнес-одиниці.</p> <p>3 етап (2008-2009 рр.): спостерігається спад активності M&A, скорочення обсягів значних угод, зворотнє поглинання (купівля раніше проданих активів), придбання конкурентів.</p> <p>4 етап (по теперішній час): перерозподіл та структуризація власності шляхом укрупнення корпорацій та конгломератної диверсифікації</p>	<p>Процеси глобалізації світової економіки, всесвітня лібералізація економічних відношень та трансграничного руху капіталу, зростаюча значущість науково-дослідної діяльності, підвищення ризиків у сфері досліджень та розробок, якісні технологічні зміни, оптимізація бізнесу та логістики</p>	<p>Прагнення отримати стратегічні переваги в збуті або постачанні, збільшення ринкової вартості, зниження операційних та трансакційних витрат, можливість консолідувати інвестиційні ресурси, оптимізація податкового навантаження, отримання та/або зростання ринкової влади (мотив монополії) та захист від конкуренції, прагнення до стабільності ділових зв'язків, закріплення сировинних джерел та/або отримання нових ринків сировини, синергетичний ефект, поліпшення ділового іміджу, розширення та поєднання діяльності в сфері НДДКР</p>

Узагальнено автором за [5; 7-9; 10-12].

Об'єднуючи капітали, учасники корпорації обмежують індивідуальну відповідальність кожного її члена, проте такий ефект досягається ціною обмеження прав розпорядження майном. Створене інтегроване об'єднання, безумовно, володіє значно вагомим економічним потенціалом, порівняно з індивідуальними можливостями кожного із його учасників. При цьому роль як індивідуального капіталу, так і індивідуального економічного потенціалу, так званого особистого чинника, знижується на фоні посилення ролі загального фактору об'єданого капіталу.

Таким чином, одним із найважливіших напрямів розвитку вітчизняної економіки є посилення інтеграційної взаємодії, формування та розвиток інтегрованих структур. Об'єднавшись в інтегровану структуру, її учасники отримують можливість більш або менш гнучко діяти в її межах, одночасно вирішуючи спільні проблеми завдяки концентрації фінансових, матеріальних, трудових та інших ресурсів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Владимірова І.Г. Слияния и поглощения компаний: характеристика современной волны [Електронний ресурс] / І.Г. Владимірова // Менеджмент в России и за рубежом. – 2002. – № 1. – Режим доступу: <http://www.cfin.ru/press/management/2002-1/02.shtml>
2. Закон СРСР «Про державне підприємство (об'єднання)»: від 30.06.1987 року, № 7284-XI // Відомості Верховної Ради СРСР. – 1987. – N 26, ст. 385
3. Закон СРСР «Про підприємства в СРСР» від 04.06.1990 року, № 1529-I Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=v1529400-90>
4. Закон України «Про господарські товариства» від 19.09.1991 р. № 1576-XII (поточна редакція від 30.12.2009 р. на підставі 1759-17) – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1576-12&c=1#Card>
5. Козаченко Г. В. Корпоративне управління [Текст] : навч. посіб. / Козаченко Г. В., Воронкова А. Е. – К. : «Лібра», 2004. – 368 с.
6. Колосовский Н. Н. Теория экономического районирования / Николай Николаевич Колосовский. – М. : Мысль, 1969. – 335 с.
7. Корпоративне управління [Підручник] / Мостенська Т. Л., Новак В. О., Луцький М. Г., Симоненко Ю. Г. – К. : Каравела; Піча Ю. В., 2008. – 384 с.
8. Корпоративні відносини: методологія дослідження та механізми функціонування: Монографія / Дмитриченко Л.І., Хімченко А.М., Кужелев М.О., Калініченко М.П. – Донецьк: Східний видавничий дім, 2012. – 160 с.
9. Корпорация в системе общественного производства: Монография / Дмитриченко Л.И., Дмитриченко Л.А., Химченко А.Н., Чунихина Т.С. – Донецьк: Східний видавничий дім, 2010. – 184 с.
10. Румянцев С. А. Українська модель корпоративного управління: становлення та розвиток / Румянцев С. А. – К. : Т-во «Знання», КОО, 2003. – 149 с.
11. Сазонець І. Л. Корпоративне управління: світовий досвід та механізми залучення інвестицій [Навч. пос.] / Сазонець І. Л. – К. : Центр учбової літератури, 2008. – 304 с.
12. Сичевський М.П. Структуризація власності в агропродовольчому секторі економіки України / М.П. Сичевський, В.М. Марченко // Вісник аграрної науки [Науково-теоретичний журнал Національної академії аграрних наук України]. – 2012. – № 3. – С. 66-69.